

Komedie o strašlivém moru
v sídlovské
obráš Spodě
z. p. 1715

Ondráš aneb Komedie o strašlivém mordu L. P. 1715 je hrou, která byla napsána pro Hanácké divadlo, na jehož scéně, tehdy v prostějovském HaDivadle měla v roce 1978 premiéru. Autor scénáře Josef Kovalčuk, dramaturg Hanáckého divadla, se inspiroval lidovou tradicí o zbojníku Ondrášovi a zrádci Jurášovi. Scénář se vědomě hlásí k postupům a odkazu lidového divadla, vychází z jeho metaforičnosti, antiiluzivnosti i bohaté výrazové znakovosti, ale není jen pouhým napodobením. Lidová tradice, z níž autor především čerpal, se prolíná s fakty historickými i odkazem kramářské a lidové písně. Historie a legenda — pravda a pověst v konfrontaci vytvářejí umělecký obraz o hrdinovi, o jeho síle i slabosti tak, aby v obecném smyslu měla hra co sdělit i dnešnímu divákovi.

Režisér Vlastimil Peška text upravil pro uvedení na naší scéně. Jeho verze podtrhuje poetiku lidové hry, kouzlo naivity, hravost i fantazii, ale hraje se tu, stejně jako v Kovalčukově textu, i o mravnost a charakter.

Lidová hra — historicky podmíněný divadelní žánr (15.—18. st.), mluvený i zpívaný, s textem buď psaným, jindy improvizovaným. Autorství bývá neznámé, původně je psali vzdělanci (kněží, učitelé, studenti), teprve později písmáci. V textech se uplatňuje výrazná metaforičnost, počítá se s nejužší jednotou jeviště a hlediště. Lidová hra se inspirovala tematikou a estetikou soudobé tvorby církevního divadla, ale současně odrážela i světský vliv profesionálního divadla 15.—17. st. (vliv harlekynád — tj. italské frašky a vliv commedie dell'arte). Do lidových her pronikaly obřady a obyčeje, jejichž tradice byla vytvářena po staletí, např. vynášení smrti, dožínky, přestrojování se za jiné lidské bytosti, zvířata nebo přírodní síly. V českých zemích se tento žánr rozšířil v 17. a 18. st. a sehrál zde důležitou kulturní a historickou úlohu. Jazykem ochotnického lidového divadla v době pobělohorské byla čeština venkovského prostředí, často i krajové dialekty. Známe české lidové hry vánoční, velikonoční, hrdinské i hry se světskou tematikou. V oblasti českého divadla vznikla v polovině 18. st. lidová hra se zpěvy, žánr, který je dobovou evropskou zvláštností, tzv. „hanácké opery“.

O Ondrášovi se nám nedochovala žádná lidová hra, i když hry se zbojnickými náměty se hrávaly. Ondrášovský motiv zaznamenali sběratelé ve valašských koledách, které byly součástí vánočních valašských her.

Kramářská píseň — žánr pololidové literatury, s pestrým, atraktivně zpracovaným obsahem, určený k prodeji na trzích a církevních slavnostech v podobě dřevorytem opatřených tisků. Velmi rozšířená forma lidové zábavy od 16. do poloviny 19. st. měla však i funkci zpravodajskou i ideologický vliv. V Čechách byly kramářské písně hojně rozšiřovány, zachovalo se přes 30 tisíc exemplářů. Oblíbenými náměty byly zločiny, zázraky, pověry, přírodní katastrofy, milostné i rodinné vztahy.

POSLEDNÍ PORUČENSTVÍ SVĚMU SYNU ONDRÁŠOVI

*Zavolajte mně Andráška,
ať slyší naučení,
které já mu otec starý
dávám při svém skončení.*

*Slyš, Andrášku, synu milý,
dobře se mítí budeš,
keď máš srdce jako zbojník,
vždy peníze nabudeš.*

*Vem obušek, jdi za buček,
čekaj dobré příhody.
Ošid, zbiraj, krad, obiraj,
čto se kolvěk přihodí.*

*(variant Lelkův — polaštěná verze
kramářské písně o Ondrášovi)*

K nejstarším známým literárním textům o zbojníkově Ondrášovi patří dvě kramářské písně: **Píseň směšná o hrdinských skutcích Ondráška a Píseň směšná o udatném zbojníkově Ondrášovi** (v původním vydání nesprávně uvedeno o Juráškově). Vyšly tiskem ve Skalici na Slovensku v polovině 18. st. Oba texty neznámého autora jako kramářské písně zpětně ovlivnily lidovou slovesnost. Vzniklo mnoho variantů těchto textů, jejich charakter se podle dochovaných pozdějších zápisů více přibližoval lidové písni. V příborském špalíčku kramářských písní z 1. pol. 19. st. nalezneme první z těchto kramářských písní pod názvem Poslední poručení zbůjníka Ondráška, které svému synu zanechal. Existuje řada variantů, nalezneme je i v polském jazyce. O oblíbě a rozšíření této písně a stálých obměnách jejích slok svědčí množství zápisů v hudebním archivu Slezského ústavu ČSAV v Opavě.

Ondráš aneb Komedie o strašlivém mordu

STÁTNÍ DIVADLO OSTRAVA
ČINOHRA PETRA BEZRUCE

ONDRÁŠ

aneb

KOMEDIE O STRAŠLIVÉM MORDU

VE SVIADNOVSKÉ HOSPODĚ L. P. 1715

Scénář napsal: Josef Kovalčuk

Úprava a režie: Vlastimil Peška j. h.

Scéna: ing. arch. Emil Konečný j. h.

Kostýmy: Alice Lašková j. h.

Scénická hudba: Vlastimil Peška

Choreografie: Petr Boria j. h.

Dramaturg: Hermína Motýlová

Inspice a asistent režie: Jarmila Paulerová

Napověda: Marta Veselá

Ondráš Jan Mazák

Juráš Pavel Tománka

Odpovědník 1 Luboš Ondráček

Kat

Biřic

Odpovědník 2 Miroslav Kudela

Bubeník

Červenka

Odpovědník 3 Norbert Lichý

Biřic

Vandrovni

Pilenda Jan Odli

Baron

Písař

Vojtek Milan Kačmarčík j. h.

Dráb

Hrabě Kostas Zerdaloglu

Soudce

Fojt Zdeněk Svoboda

Chlopčik

Císař

Písař

Fojtová Kateřina Krejčí

Hraběnka

Smrt

Dorotka Lenka Kucharská

Sudička

Baronka

Anděl

Hedvika Pastrčáková Marcela Čapková

Bába Kartuše

Cert

Selky, sedláci, zbojníci, zpěváci a muzikanti všichni účinkující

o strašlivém mordu

PREMIÉRA 19. ZÁŘÍ 1987

hospodě

CO VÍME O ONDRÁŠOVI?

Historický základ o Ondrášovi je velmi kusý. Skutečnost, že byl zabit, a nikdy nebyl souzen, vylučuje existenci dokladů o výslechu. Historických pramenů o Ondrášovi je poskrovnu, zato lidová slovesná tvorba o slezském zbojníkovi je nesmírně bohatá a vytvořila si svého hrdinu bez ohledu na historická fakta.

Ondráš se narodil jako syn janovického fojta. (Janovice měly fojtství na č. 8, v r. 1891 vyhořelo, na jeho místě byl postaven hostinec.) Historickým pramenem je matrika farnosti obce Dobrá u Frýdku, kde nalezneme tento údaj: 13. 11. 1680 — rodiče: Ondra, janovický fojt, matka Dorota — jméno Ondra. Příjmení není v matrice uvedeno, používání příjmení se upevňovalo až počátkem 18. st. Přesto nás příjmení janovických fojtů zajímá, neboť v bohaté ondrášovské literatuře se traduje příjmení Šebesta. Historickou pravdou je, že Ondráš pocházel z rodu Fucimanů. V janovické gruntovníci (pozemkové knize) nalezneme toto příjmení zcela průkazně u členů jeho rodu. V zápisu po smrti Ondrášova otce, který zemřel v roce 1717, oproti legendě tedy přežil svého syna, je uvedeno: „Zemřejíc Ondra Fuciman, pozůstalý nápad se na siroty rozepsal . . .“ Existuje několik dohadů, jak došlo k záměně příjmení, tradice téměř všude užívá nesprávné příjmení.

Projevy lidové slovesnosti o Ondrášovi pamatují na to, že už narození takového člověka musí být něčím mimořádným. V noci, když se Ondráš narodil, spadla před vrata janovického fojtství ohnivá koule. Ohnivě znamená, den — pátek a datum narození předznamenaly nevšední život hrdiny, jeho osudovost i tragický konec.

Ústní lidová slovesnost si vytvořila z Ondráše typ lidového hrdiny, avšak prvky, jimiž ho lid vyzbrojil na boj proti pánům, nepocházejí vždy z doby jeho života a nejsou vždy původní. Ondrášovská pověst se měnila v průběhu života společnosti, vrstvila a obměňovala se, často byla zřetelně ovlivněna samotným vypravěčem či sběratelem. V zápisech sběratelů nalezneme moralizující snahy, rysy smířlivosti i vliv barokní ideologie. Existuje několik verzí o příčině hrdinova útěku ke zbojníkům. Lidová tradice poslala Ondráše na studia do příborské latinské školy, (soudobé prameny této piaristické koleje neznají žaka tohoto jména). Podle jedné z verzí je pro poklesky ze studia vyloučen, zabíjí dragouna, a utíká ke zbojníkům, podle jiné je ve službách hraběte Pražmy, za trest je zmrskán a čeká ho smrt. Zachrání ho čarodějnice Hana (Háta, Luca). Nejrozšířenější je shodná s jánošíkovskou. Otec fojt je zbit dráby a umírá, Ondráš se mstí útěkem ke zbojníkům. Různě bývá líčeno i setkání se zbojníky, lidová tradice hovoří i o volbě kapitána zbojnické

družiny a připouští, že tehdy došlo k prvnímu rozporu mezi Ondrášem a Jurášem. Hrdina je vyzbrojen nejčastěji kouzelným obuškem, jímž jediným může být usmrčen. Je tedy nezranitelný, až na tu výjimku, stejně jako byl jeho současník Jánošík či později Nikola Šuhaj.

Hlavním znakem lidové tradice je příklon Ondráše a jeho druhů k slabým a utiskovaným. Je opředen příkladnými osobními vlastnostmi, smyslem pro spravedlnost, soucitem s chudými, je čestný, družný ve vztahu k lidem. K pánům je lstivý, úskočný, neústupný, zesměšňuje je a trestá. Je neporazitelný. Tam, kde chybí síla, poradí si Ondráš „figlem“. Stačilo, aby převrátil v hostinci sklenici dnem vzhůru a všichni znehybněli, zatímco Ondráš se svými druhy zmizel na lesní cestě . . .

Velmi známá je i pověst o účasti Ondráše na střelecké slavnosti v Kroměříži. Vystřílel tam 100 dukátů a „dal je stařence, která o almužnu prosila“. Zbojníkova dobrosrdečnost se objevuje v mnoha variantách, Ondráš pomáhá chudobným, děvčatům dává na svatbu peníze, měří sukno „od buka k buku“. Mnohé z těchto pověstí najdeme i u Jánošíka. Lidová slovesnost často spojuje odměnu s kontrastním motivem potrestání cvočky. „Cvočky“ znají vyprávění ze Skřípova, Pusté Polomi, z Heřmanic, z Kopřivnice, z okolí Valašského Meziříčí i jinde. Ještě v roce 1929 byla zapsána verze se cvočky v Růždce na Valašsku. Podle ústního podání byla štedrost zbojníků značná, odtud pocházejí pověsti o pokladech, které čekají, až budou nalezeny. Jsou u Hukvald, v nitru Lysé hory, ve frýdeckém zámku, v hodslavických lesích . . .

O příčině Ondrášovy smrti vládne v lidové slovesnosti jednota. Vypsání odměny 100 zlatých na Ondrášovu hlavu se spojuje s Jurášovou ziskuchtivostí a touhou po vůdcovství. Proto podle lidové tradice vypověděli zbojníci Jurášovi poslušnost a oplakávali svého vůdce. Téměř všechny varianty se shodují na místě smrti Ondráše. Stalo se tak ve sviadnovské hospodě v roce 1715 a zabil ho jeho druh Juráš Ondrášovým kouzelným obuškem. Tělo hrdiny bylo rozčtvrceno a jeho části přibity na stromech pod frýdeckým zámkem. Lidová tradice vypravuje, že z topolů, na nichž zbojníkovo tělo viselo, nadělali si lidé úlů. Každého jara vyrážejí z mrtvého dřeva zelené ratolesti na znamení Ondrášovy nevinny. Tradice tak chrání svého hrdinu i po smrti.

„Zajděte si někdy do Čeladné ke Kurečkům, tam mají oul ve včelíně z topolu, na němž Ondráš rozčtvrcený visel. Vždy na jaře vylízájí z něho ratolesti . . .“

mt

(Zpracováno podle publikace Aloise Sivka
Ondráš z Janovic, Ostrava 1958)

Vedoucí výroby jevištních provozů: ing. Ivan Bílek. Vedoucí jevištních provozů: Stanislav Janeček. Vedoucí dekoračních dílen: Markéta Kuhová. Jevištní mistři: Přemysl Kirschner, Václav Plachý. Mistr osvětlení: Arnošt Janěk. Zvuk: Marie Krejčí. Vedoucí výroby kostýmů: Eliška Zapletalová. Mistr vlásenkárny: Jindra Kučajová. Mistr rekvizitárny: Eva Wiesnerová. Mistr garderoby: Zlata Nezhybová.

Činohra Petra Bezruče
Státní divadlo Ostrava
nositel Řádu práce

Program vydalo Státní divadlo v Ostravě, nositel Řádu práce, činohra Petra Bezruče. Výtvarník programu: Miroslav Tittler. Redakce programu: Hermína Motýlová. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 21, Ostrava 1, Novinářská 7. R. 709185. o 380023187. Veškerá práva k provozování tohoto díla zastupuje DILTA Praha. Cena 1 Kčs

DILTA PRAHA